

מוסדות
**דרכי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייס שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

מתן תורה ובית המקדש

הלכה

בענין חפקר בפירות שביעית

פרשת משפטים תשפ"ב

שנה כ"ד - קובץ ט"ז [תשצ"ז]

יו"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת משפטים

בענין הפקר בפירות שביעית

"ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה. והשביעת תשמטנה ונטשתה ואכלו אביני עמך ויתרם תאכל חית השדה כן תעשה לכרמך לזיתך" (כ"ג י' – י"א).

א

אם הוי אפקעתא דמלכא או מצוה על הבעלים להפקיר

הנה דנו האחרונים בדין הפקר בפירות שביעית אם הוא אפקעתא דמלכא והתורה הפקירה פירות שביעית, או שמא אין כאן אלא מצוה על הבעלים להפקיר וכל עוד לא הפקירו הם אין הפירות הפקר וכל הנוטלן גזלן הוא, ויש בזה כמה נפ"מ להלכה:

א. כשהבעלים לא צייתי דינא ולא הפקירו. ב. בשדה של חשו"ק דלאו בני הפקר נינהו. ג. אם צריכים הבעלים להפקיר כדי לקיים מצוותם או שמא די בכך שאין הם קוצרין שדותיהן. ויסוד השאלה כנ"ל אם הפקר של תורה יש כאן או מצוה על הבעלים להפקיר.

וכתבו האחרונים, הפאת השולחן (סי' כ"ג ס"ק כ"ט) והמנ"ח (מצוה פ"ד) דנחלקו בשאלה זו המבי"ט והבית יוסף. שהרי בתשובת המבי"ט (ח"א סי' י"א) כאשר ביאר באריכות שיטתו דפירות נכרים שבא"י פטורים ממעשרות משום דיש בהם קדושת שביעית ביסס שיטתו על שתי יסודות: א. עצם קדושת הפירות פוטרן מן המעשרות אף אם אינם הפקר כלל. ב. אף פירות נכרים הפקר הם כיון דהוי אפקעתא דמלכא ולא מצוה בעלמא של הבעלים להפקיר. אך הב"י בתשובתו באבקת רוכל (סי' כ"ג) דחה את שתי הנחותיו וכתב דאין הפירות פטורין אלא משום שהפקר הן, ועוד דאין פירות הגוי הפקר כיון שאינו בכלל מצות השמיטה וממילא חייבין פירות אלו בתרו"מ. והאחרונים הנ"ל הבינו בדעת הב"י דבאמת אין בזה דין אפקעתא דמלכא אלא מצות גברא להפקיר את הפירות וכיון שהגוי אינו מפקירן אכן אינם הפקר, עי"ש.

בענין הפקר בפירות שביעית

אך לענ"ד נראה עיקר דלכו"ע הוי הפקר פירות שביעית אפקעתא דמלכא ורחמנא אפקריה לפירותיו ואין זה תלוי בהפקרת הבעלים כלל, וכמו שהאריך החזו"א להוכיח (בשביעית סי' י"ט אות כ"ד), ונבאר בקיצור את הראיות להנחה זו.

הנה לכאורה מפורש בגמ' בב"מ (ל"ט ע"א) דהוי אפקעתא דמלכא, דלהדיא אמרו שם "מאי שנא הנך דקרו להו נטושים ומאי שנא הני דקרו להו רטושים, נטושים דבע"כ דכתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה אפקעתא דמלכא רטושים דמדעתן דכתיב אם על בנים רוטשה". הרי לן להדיא דהפקר פירות שביעית הוי אפקעתא דמלכא.

אך באמת אין ראיה מלשון זה דאפשר דכל כונת חז"ל שאין ההפקר מרצון האדם אלא בכפיית התורה וכמ"ש רש"י "אפקעתא דמלכא מצות המלך". וראיה לדבר מב"מ (ק"ו ע"א) שם אמרו לשון זה אפקעתא דמלכא על איסור עבודת הארץ הרי דכל שכפוי במצות התורה הוי בכלל אפקעתא דמלכא.

אמנם יש ראיות רבות דאכן הוי אפקעתא דמלכא והפקר התורה.

א. כתב הרמב"ם (בפ"ד משמיטה ויובל הכ"ד):

"מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית שנאמר והארץ תשמטנה ונטשתה, וכל הנועל כרמו והסג שדהו בשביעית ביטל מצות עשה".

ולכאורה משמע מלשון הזה דאינו מבטל מצ"ע במה שאינו מפקיר דא"כ היה כותב הרמב"ם "וכל הנמנע מלהפקיר ביטל מצ"ע" וכדו'. אלא באמת אי"צ להפקיר אלא לנהוג מנהג הפקר כדין התורה ורק כשנועל כרמו ומונע זכיית הרבים מבטל מצ"ע אבל הפירות הפקר ממילא.

וכך לכאורה משמע מלשוננו בסהמ"צ (מ"ע קל"ד):

"שציונו להפקיר כל מה שתצמיח הארץ בשנת השמיטה, והפקיר צמחי אדמתנו כולם לכל אדם".

הרי שמי שצוה להשמיט הוא שהפקיר הפירות וכמבואר. אך באמת נתקשיתי בלשון הרמב"ם בזה וצריך לבדוק בנוסחאות מתוקנות שמא יש כאן שינוי או תיקון

בענין הפקר בפירות שביעית

לשון. ושוב נתיישבתי דאין מזה ראייה כלל, ולפי נטיית הלשון ודקדוקו אין כאן שום ראייה לכאן ולכאן.

ב. במשנה מסכת כלאים (פ"ז מ"ה) מבואר דהזורע כלאים בשביעית אין התבואה נאסרת משום דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו. הרי דאף שנוטע כרמו ואינו נוהג בה מנהג הפקר הוי הפקר מדין תורה ואפקעתא דמלכא.

ג. בירושלמי שביעית (פ"ד ה"ב, י" ע"ב) נחלקו אמוראי "מאימתי אדם זוכה בפירותיו בשביעית" ח"א משיתנם לתוך כליו וח"א דלא זכה כיון דהוי זכיה בטעות דסבר שלו הן. הרי דמיירי במי שלא הפקיר וסבר דשלו הן ובאמת הוי הפקר, וכך פירשו מפרשי הירושלמי הפני משה והרידב"ז, ומוכח דהוי אפקעתא דמלכא ואינו תלוי כלל בהפקרת הבעלים.

ד. בירושלמי פאה (פ"ה ה"א, כ"ה ע"א) דנו אם הפקר בי"ד פוטר ממעשרות, (ועי"ש בחזו"א בביאור הספק אם הפקר בי"ד הוי דין הפקר ממש בחפצא או שמא אין כחם אלא על הגברא ותיקנו לנהוג בו מנהג הפקר אבל אין כאן דין הפקר שפטור מתרו"מ), והוכיחו מחודש העיבור בשנת השביעית שודאי פטור ממעשר אף דבי"ד הוא שעיבר את השנה, ושוב חילקו בין עיבור שדין תורה הוא וחודש זה נעשה בעצם לחלק משנת השביעית להפקר בי"ד עי"ש. ואת"ל דכל דין הפקר בשביעית משום הפקרת הבעלים הוא, כיצד עלה על דעתם לדמות חודש העיבור להפקר בי"ד והלא לא חכמים הפקירו את הפירות אלא ציוו על הבעלים להפקירן, וראיה זו הביא החזו"א בשם הרידב"ז וכתב שראיה אלימתא היא. (ועיין עוד בחזו"א סי' כ' אות ז').

ה. בנדרים (מ"ב ע"ב) מבואר דמותר למודר הנאה לאכול מפירות המדיר בשנת השביעית משום שהפקר הם אבל אסור לו להכנס לשדהו והקשו בגמ' דכמו שהפירות הפקר הם כך גם השדה ושני תירוצים נאמרו בגמ': א. דמיירי באילן העומד על המיצר ויכול ללקט פירותיו בלי דריסת רגל בחצר ואין החצר הפקר אלא לצורך ליקוט הפירות ובכה"ג אין החצר הפקר כלל. ב. גזירה שלא ישהה בה.

ומפשטות הסוגיא משמע שהלכות אלו, הפקר הפירות והשדה, כלליות הן ואינם תלויים ברצון הבעלים כלל אם הפקיר או לא.

בענין הפקר בפירות שביעית

ואף שבגמ' דידן שם איתא שהפירות אפקרה, כל הראשונים שם רש"י, הר"ן, הרא"ש ותוס' גרסו רחמנא אפקרא, ומכ"ז משמע דאכן אפקעתא דמלכא היא ורחמנא אפקרה לפירות שביעית.

ו. וחתני היקר והמופלא הרה"ג ר' בנימין ביינוש שליט"א העיר להביא ראיה מסתימת הפוסקים שלא דנו מתי צריכים להפקיר את הפירות, והלא אם נימא שצריך בפועל להפקיר את הפירות, הלא נחלקו הב"ח והקצות (עיין קצות סימן רי"א סק"ד) אם מהני הפקר בדבר שלא בא לעולם, ולדעת הקצות לא מהני, והקצות הוכיח כדבריו מגמ' מפורשת (ב"ק דף ס"ט ע"א) והלכה כדבריו, וא"כ היה חובה לירד לשדהו יום יום ולראות אם יש פירות שהבשילו ולהפקירם, או להפקיר בכל בוקר את כל פרי העץ שהבשיל, ומדלא מצינו הלכתא דא, ולא מצינו בפוסקים שידונו מתי חייב להפקיר, מוכח מזה שמצוות הבעלים אינו אלא שינהג בשדהו כאילו הוא הפקר ולא ימנע מאחרים מליכנס בו, ואינו חייב להפקיר בפועל.

ומשום כל זאת נראה, דבאמת מילתא דפשיטא היא שאין הפקר פירות שביעית תלוי בדעת הבעלים כלל אלא רחמנא אפקרן, ורוח אחרת היתה בקרב מרן הבית יוסף בדבריו. ויסוד הדבר דאף שהתורה הפקירה פירות שביעית, אם אין הבעלים נוהגים בהן מנהג הפקר אלא נועל כרמו וסג שדהו חייבין פירות אלו במעשר דמ"מ אין ללוי חלק ונחלה עמך ואין הדבר תלוי בדין התורה בלבד, אלא במציאות ההפקר בפועל שיש ללוי חלק ונחלה בו.

ובאמת פירוש זה מבואר להדיא בדברי הב"י עד שפלא בעיני איך גדולי עולם לא שמו לב לדבריו הבהירים דז"ל "אע"ג דרחמנא אפקרה כיון דאיהו לא אפקרה חייבת, ואפילו ת"ל דפטורה שאני הכא דרחמנא אפקריה משא"כ בשל גוי". הרי דכתב להדיא דבאמת רחמנא אפקרה, ואין לפרש כונתו דרחמנא ציוותה להפקיר דהלא מדברי הב"י מבואר שנסתפק לומר דאף שהבעלים לא הפקירו הפירות פטורים, וזה תימה דמה סברא יש שעצם מצות התורה תפטור ממעשרות, וע"כ דאפקעתא דמלכא הוא, וז"ב.

אלא שצ"ב לפי"ז דאטו מי שגודר שדה הפקר ולא נתכון לזכות בו כלל חייב במעשרות, ואפשר שאכן יתחייב כיון שמ"מ הוא נוהג בו מנהג בעלות, אך נראה יותר דשאני פירות שביעית דמ"מ הוא בעל השדה והקרקע והעצים שלו, אלא דהפירות הפקר הם.

בענין הפקר בפירות שביעית

אך באמת נראה יותר דכל דהוי הפקר גמור פטור מתרומות ומעשרות אף אם המפקיר או זולתו מונעים מכל אדם לזכות בפירות דמ"מ הפקר המה וע"כ דפירות שביעית שאני, וכמבואר לקמן (אות ב').

ועוד רמז הב"י בדבריו דאפשר דהתורה לא הפקירה פירות שבשדות נכרי שאינו מצווה בשביעית וכ"כ החזו"א שם, עי"ש.

אחרי כתבי כ"ז ראיתי באגרות משה (יו"ד ח"ג סי' צ') שכתב דאף דפירות שביעית הפקר הן, על האדם להפקירן בפיו וכן ראיתי בספר דיני שביעית (פי"ד ס"ג) בשם הגרש"ז אורבך. וזה תימה דהפקרה זו שבפה פטומי מילי הוא ומה ענינו, ואף דמצינו בקדושת בכור דצריך להקדישו בפיו אף שהוא קדוש מפטר רחם, אין זה אלא גזה"כ בבכור ואין זה ענין להפקר בשביעית כלל, ובכתבים למס' נדרים ביארתי דבאמת יש תוספת קדושה שחלה על הבכור בהקדשת פיו, אך מה שייד הפקר ע"ג הפקר.

ב

בהגדרת הפקר דשביעית

והנראה עיקר לענ"ד בכונת הבית יוסף דאף דבהפקר גמור פשיטא דאף אם אדם יגדור גדר ויעמוד בפרץ וימנע מכל אדם לזכות בפירות עדיין פטורין הם מתרו"מ כיון דמ"מ הפקר הם, שביעית שאני, דהתורה לא הפקיעה בעלות האדם בשנת השבע אלא התירה לכל אדם לזכות ולקחת, דאין הקב"ה צריך להפקיע בעלותו של פלוני כדי להתיר את שלו לאלמוני, אלא כך הוא דין תורה בשביעית דאין בעלות האדם מעכבת כלל על אחרים מלזכות וליהנות משלו.

ודמיון רחוק גזל עכו"ם למ"ד מותר אף דמ"מ של עכו"ם הוא אין בעלותו מעכבת מאחרים לקחת ולהנות, ועוד מצינו כע"ז יאוש לשיטת הקצות (סי' ת"ו סק"ב) והנתיבות (סי' רס"ב סק"ג) ותרומת הכרי (סי' רס"ב) דאכתי של הבעלים הוא ומ"מ כל אדם יכול לקחת ואף לקנות ודו"ק בזה.

וכיון שאין כאן הפקעת הבעלות בגדרי הממון חידש הבית יוסף דאם אינו מקיים מצות התורה ואינו מפקיר פירותיו אלא נוהג מנהג בעלים ומונע מכל אדם לזכות אין הפירות פטורים מתרו"מ, דהתינח בהפקר גמור אף אם מונע זכיית אחרים פטורים

בענין הפקר בפירות שביעית

הפירות מתרו"מ דהלא יש ללוי חלק ונחלה עמך דהלא לפירות אלה אין בעלים ושל הפקר הם, משא"כ בשביעית דהתורה לא הפקיעה את עצם הבעלות אלא התירה פירות אלה לכל אדם וחייבה את הבעלים להתעלם מבעלותם ולאפשר לכל אדם להנות מהם, אך אם אין הבעלים נוהגים כמצות התורה ומונעים מכל אדם לזכות בפירות שוב אין ללוי חלק ונחלה וחייבים הפירות במעשרות.

ובדרכנו נראה ליישב מה שתמה החזו"א בשביעית (סימן י"ד אות ד') במה דמשמע בירושלמי פאה (פ"ו ה"א, ח' ע"א) דשביעית הוי הפקר אף לבהמה ולא רק לאדם, דמה שייד הפקר לבהמה שאין לה זכויות ממון וכי אסור לאדם למנוע מבהמה לאכול מפירות הפקר, והלא המפקיר לאדם ולא לבהמה ע"כ כונתו דאם בהמה תאכל יתחייבו בעליה בתשלום, אך בשביעית פשיטא שההפקר הוא לכל השימושים ואף לאכילת בהמה לפטור את בעליה, וא"כ מה גדר הפקר לבהמה בשביעית.

ולדידי נראה כנ"ל דגדר ההפקר בשביעית אין עיקרו בגדרי הממון ובהפקעת הבעלות אלא בהנהגת ההפקר מצד האדם וסילוק ידו מתורת בעלים, ובזה אמרו דצריך שיפקיר אף לבהמה, וכשם שאין אדם מונע מבהמות השדה לאכול מן ההפקר כך צריך שיפקיר שדהו בדרך הפקר גמור ולא למנוע אף מבהמה לאכול.

אך אף לדרכנו נראה דכאשר האדם נוהג כמצות התורה ואכן מסלק ידו מכל שמין בעלות ממילא נעשה הפקר גמור ובעלותו נפקעת דהרי לא גרע מסופי תאנים דהוי הפקר כמבואר בתוספתא פ"ב דמעשרות והובא בפסחים (ו' ע"ב), וכן פירורין דחמין בפסח דבטלי ממילא והוי הפקר כמ"ש רש"י בפסחים שם.

וסברא זו מחודשת, ואפשר דמשום כך נסתפק בה הבית יוסף, וכתב דאפשר דבאמת פטורים פירות שביעית מתרו"מ אף אם הבעלים אינם נוהגים בהם מנהג הפקר, ודו"ק בזה.

ג

עוד בהג"ל

הנה כל דין הפקר ילפינן משביעית כמבואר במס' פאה (פ"ו מ"א) בשיטת בית הלל. ולכאורה פשוט דכגדר הפקר דפירות שביעית כל גדר ההפקר. ויש לעיין לפי"ז

בענין הפקר בפירות שביעית

במש"כ הרמב"ם בפיה"מ (פ"ד משביעית משנה י') בטעם שאסור לקצוץ פרי כל עוד אינו ראוי לאכילה וז"ל: "אסור לקצוץ אילנות בשנה השביעית כשיתחילו לשאת פרי ולהוציא פרח מפני שהוא גוזל בנ"א שהקב"ה נתן פירותיהם לכל בנ"א". ותמהו רבים דהלא בפסחים (נ"ב ע"ב) אמרו משום ד"לאכלה אמר רחמנא ולא להפסד", וברע"ב שם כתב "משום דלאכלה אמר רחמנא ולא להפסד, ואני שמעתי כיון דאפקרינהו רחמנא לפירות אם יקצצם הוי גוזל את הרבים". הרי שכתב בזה שני טעמים שונים.

אך מסתבר מאד כדברי התוספות יו"ט שם דלא עלה על דעת הרמב"ם לחדש בזה טעם חדש נגד המבואר בגמ', אלא כונתו למעין טעמא דקרא בביאור איסור הפסד בפירות שביעית, וכמו שכבר כתבתי לעיל (סימן י"א), דכיון דהתורה מייעדת את פירות השביעית לאכילת ישראל כדכתיב "ואכלו אביוני עמך", הוי מעין גזל הרבים וקיפוח זכותם באכילת הפירות, עי"ש.

ובגליון מהרש"א להגר"ש איגר (בחשן משפט סימן שס"ט) כתב להוכיח מדברי הרמב"ם הללו דהפקר אינו שלילת הבעלות אלא קנין הכלל כולו וכל הפקר הוי כממון כל ישראל והמפסיד הפקר הוי גוזל את הרבים, עי"ש.

ולענ"ד הדברים רחוקים ולא מתיישבים על הלב ובכל מקום פשוט דגדר ההפקר הוי ממון שאין לו בעלים כלשהם. ומשו"כ אין נראה גם מה שכתוב במנחת שלמה על מסכת שביעית במשנה שם דשאני הפקר דשביעית ביסוד גדרו מהפקר דעלמא, ואף דהפקר דעלמא אין לו בעלות הפקר דשביעית הוי קנין כל ישראל עי"ש. וגם זה תמוה מאד לדעתי, דכיון דילפינן הפקר משביעית מהי"ת לחלק בין זה לזה. אלא נראה פשוט דאין בין הפקר דשביעית לכל הפקר שהוא, אלא דכיון דהתורה מייעדת את הפירות לאכילת ישראל כל המפסידם מאכילה הו"ל כמקפח את ישראל מזכותו וכגוזל את הרבים.

וזה הנראה גם כונת מהרי"ל דיסקין (בקו"א סימן רנ"ט) שכתב "בכל מקום דשרינן איסור משום פסידא, יש לעיין אם אין הדבר שלו כ"א הפקר ועדיין לא זכה ביה, אי שרינן ליה. – והיה נראה להביא ראיה, ממאי דשרינן פ"ק דמו"ק בשביעית בכ"מ משום פסידא, במקום שאין הפסד לגוף הקרקע כ"א לפירי, ונהי דודאי קאי במקום שהספיחין מותרין, ועיין ר"מ הל' שמיטה, אכתי הא כיון דהפקירא נינהו, ואיך שרינן להאי עבודת קרקע משום פירי דלאו דיליה. אך י"ל, דהא דכיון דכתב קרא אביוני עמך, א"כ חשיבי

בענין הפקר בפירות שביעית

הני פירי דשייכי לכלל ישראל". ואין כונתו דבגדרי ממון הו"ל כאילו שייך לכל ישראל, אלא דכיון שאמרה תורה ואכלו אביוני עמך הפסד פירות יש בו כדי להתיר איסור דרבנן כאילו היה בו הפסד הבעלים, וזה דלא כהבנת הגרשז"א בדברי המהרי"ל דיסקין עי"ש.

ויסוד הדבר, דשאני הפקר בפירות שביעית מהפקר דעלמא מצד המציאות ולא מצד הדין, דבדרך כלל אין אדם מפקיר דבר אלא משום שאין בו כל ערך וחשיבות, אבל פירות שביעית הפקירה תורה משום קדושתן וחשיבותן וכדי שכל ישראל יהנו מהם ויאכלו מהם לשובע, ומשום כן המפסידן הרי הוא כגוזל את הרבים.

כל זה נראה ברור ופשוט לענ"ד. (ועיין עוד לעיל סי' ב' אות ב').

ד

פירות שביעית אם הוי הפקר לנכרים

הנה מבואר בתוספתא שביעית (פ"ד ה"ז) דאף דצריך להפקיר פירות שביעית וכל הנועל כרמו מבטל מצות עשה מ"מ מותר לו לשמור שדהו מפני חיות ונכרים, וכן מבואר גם בדברי הרמב"ם (בפ"ד מהל' שמיטה ה"ל) דמותר למנוע מן הגויים מלזכות בפירות שביעית עי"ש.

וצריך עיון לכאורה דהלא בפ"ו מפאה מ"א ילפי ב"ה הפקר משביעית דצריך שיהא הפקר לכל והפקר לעניים ולא לעשירים לא מהני, ולכאורה ה"ה דהפקר לישראל ולא לגויים ג"כ לא מהני דאין זה הפקר לכל ולא הוי סילוק גמור הרי דשביעית הוי הפקר גם לגוי ואיך מותר לשמר שדהו מפני הנכרים.

אמנם בטורי אבן (ר"ה י"ג ע"ב) ובאבני נזר (יו"ד סימן תמ"ה) למדו מזה דא"נ דפ"ש הוי הפקר לישראל ולא לגויים, דבאמת אין הגוי זכאי לאכול פירות שביעית וכמ"ש הרמב"ם בפ"ה ה"ג "ואין מאכילין אותם לעכו"ם". ושמא מקור הדברים מהתו"כ בהר א' ו' לכם ולא לאחרים ופי' ר"ש משאנן דהיינו לא לנכרים.

ואפשר דכשהנכרי בא לקחת קצת פ"ש לעצמו כמו בהמה הוי הפקר, אבל כשבאים לבזז הכל כדברי הרמב"ם הנ"ל אז צריך למנוע מהם. ובזכר יצחק להגרי"י מפונוביז' (סי' מ"ב) כתב דכשרוב תושבי א"י הם עכו"ם אין איסור שימור בפ"ש.

בענין הפקר בפירות שביעית

וראיתי בזה דברים סותרים בחזון איש, דבסי' י"ב (אות ח') אכן כתב דאינו הפקר לגוי אלא לישראל, אך בסי' י"ד (אות ד') כתב דבאמת הוי הפקר לכל אלא שיכול למנוע מן הגוי מלזכות בהפקר ואין בזה איסור כלל דאין זה גזל עכו"ם כיון שעדיין לא זכה בפירות. ועוד כתב שם דהגוי מצווה להניח פירות שביעית למצוות ישראל אף שהפקר הם.

וזה חידוש גדול מרוחב דעתו של רבינו הגדול החזו"א דיש מצוה כללית על כל יושבי תבל לותר על זכותם ולסייע לישראל במצוותיהן, וכיון שפירות שביעית קדושים למצוותן מוזהרין לא לקפח את ישראל ממצוותן שכל העולם לא נברא אלא בשביל ישראל שנקראו ראשית.

וכיוצא בזה כתב באו"ח (סי' קי"ח אות ה' ד"ה כ' עוד מ"א) גבי גוי שהפקיד חמץ ברשות ישראל וקיבל עליו הישראל אחריות דישראל מצווה לשורפו ואין בזה גזל עכו"ם דהתורה הפקירה ממון הגוי אצל מצות הישראל עי"ש, ודו"ק בעומק הענין.

אלא שיש להעיר בדברי החזו"א דהלא שיטתו דאין כלל מצוה באכילת פירות שביעית כמבואר לעיל (בסי' י') וא"כ לצורך איזה מצוה מוטל על הגוי להמנע מלזכות מן ההפקר.

ונראה בזה לפי מה שכתבתי לעיל דאף אם אין מצות עשה באכילת פירות שביעית מ"מ ברור שזה יעוד פירות אלו וזה רצון התורה דמקרא מלא דבר הכתוב (שמות כ"ג י"א) "ואכלו אביוני עמך" ומשום רצון התורה על הגוי להמנע מלזכות בפירות שביעית, ודו"ק בזה.

אך בעיקר הדברים באמת נחלקו בזה רבי יוחנן ור"ל בירושלמי (פאה פ"ו ה"א, כ"ח ע"א) דלר"ל לב"ה אינו הפקר עד שיפקיר לישראל ולגויים ולר"י הוי הפקר וכיון דהלכה כר' יוחנן לגבי ר"ל אתי שפיר דיכול למנוע רגלי נכרים בשביעית. והנה ידעתי שמפרשי הירושלמי הפג"מ וקה"ע פירשו שם דבשביעית כו"ע מודו דהוי הפקר בין לישראל ובין לנכרי בין לאדם ובין לבהמה ולא נחלקו ר"י ור"ל אלא בהפקר דעלמא, אך לא ראיתי כל הכרח בדבריהם, ולענ"ד נראה יותר דלר"י ילפינן משמיטה שאינה הפקר אלא לישראל, לא לנכרי ולא לבהמה, עי"ש ודו"ק היטב.

בענין הפקר בפירות שביעית

אמנם בנודע ביהודה (קמא אהע"ז סי' נ"ט) כתב דהלכה בזה כר"ל, וכך כתב לדקדק בלשון הרמב"ם (הל' נדרים פ"ב הט"ו) וכ"ה בחו"מ (סימן רמ"ג ס"ג) מדסתמו שצריך להפקיר לכל. ואף דהלכה כר"י לגבי ר"ל בכל מקום כמבואר ביבמות (ל"ו ע"א) אין זה אלא בבבלי ולא בירושלמי, עי"ש.

אך באמת לא ראיתי כל הכרח לזה לא ברמב"ם ולא בשו"ע, דכל כוונתם שאינו יכול להפקיר לעניים ולא לעשירים אלא צריך להפקיר לכל, אך אין הכרח שצריך להפקיר אף לגויים, ובפרט שלא מצינו נידון זה בש"ס בבלי. ונראה עוד דכיון דס"ל להרמב"ם דהפקר יש בו אף דין נדר, כיון שהוא מיועד בעיקר לעניים, לא מסתבר שצריך להפקיר אף לגויים, ודו"ק בכל זה.

אך בעיקר הקושיא נראה דבאמת הוי הפקר אף לגויים, אך אין כל איסור למנוע מהם לזכות בפירות כיון שמצד מצות התורה פירות שביעית נועדו לישראל ולא לנכרים, אף שבגדרי הפקר הפקר הם לכל. וכ"כ בזכר יצחק (סימן מ"ב) ובחזו"א (סימן י"ד אות ד'), כנ"ל.

ועיין עוד בתוס' גיטין (מ"ז ע"א ד"ה אדעתא) דאף לר"י דהוי הפקר אין זה אלא בזכה בו ישראל ואם זכה בו גוי הוי הפקר בטעות, עי"ש.

ה

הפקר בספק שביעית

יש לעיין בפירות שהן בספק קדושת שביעית, מה דינם לענין הפקר דלכאורה על הבעלים להפקירן מספק בין אם הוי אפקעתא דמלכא ובין אם מצות הבעלים להפקיר, וכיון דמצות הבעלים לנהוג בהם מנהג הפקר לכאורה מותר לכל אדם לזכות בהם, ומשום כך צ"ע בעיני מש"כ החזו"א (סי' ז' אות י"ד) לגבי אתרוג שחנט בשישית ונלקט בשביעית דהוי ספק כמבואר בחזו"א (סי' ז' אות י') עפ"י הרמב"ם (פ"ד הי"ב), דהבעלים מצווין להפקיר ואחרים אסור להם לזכות מספק.

ולענ"ד נראה דאם אסור לאחרים לזכות אין זה הפקר גמור, ובפרט אם גדר המצוה היא על הבעלים להפקיר צריך הוא מספק להפקיר הפקר גמור וממילא מותר לכל אדם לזכות משום הפקירו, ולענ"ד נראה כן נטיית הסברא אף אם אפקעתא דמלכא הוא.

בענין הפקר בפירות שביעית

ומשו"כ נראה יותר דאף אם צריך להפקיר משום ספק מ"מ צריך הפקר גמור שכל החפץ יכול ורשאי לזכות בו. אך אפשר דכיון שכתב שם החזו"א דאף שאסור לאחר לזכות מ"מ הבעלים אינם יכולים למנוע מהם, די בכך לעשותו הפקר, אך לענ"ד עדיין צ"ע, ואי בדידי תליא היה נראה דצריך להפקיר הפקר גמור לכל.

והנראה בדעת החזו"א דאמנם הבעלים מפקירים הפקר גמור. אך אין זה אלא הפקר על תנאי, דאם אין בפירות קדושת שביעית אינם הפקר וממילא צריכים אחרים להיזהר בספק גזל, ודו"ק בזה. (ויש לעיין בזה בדברי התוס' והמאור בר"ה ט"ו ע"א ובמה שכתב החזו"א שם בדברי המאור, ואכמ"ל).

מתן תורה ובית המקדש

"ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" (כ"ד ח').

"וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמר, בטכסיס של מלכים נהג הקדוש ברוך הוא עם ישראל שנאמר (שיר השירים ד' ח') אתי מלבנון כלה, למה כך בזכות שאמרו נעשה ונשמע" (שמות רבה פר' יתרו פרשה כ"ח סימן ב').

הבני יששכר בספרו (מאמרי חודש סיון מאמר ז' אות ב') הביא מדרש זה וכתב שהוא מדרש פליאה, ופירש לפי דרכו. ובעיני הדברים מתפרשים לפי פשטותן ואין בהם פלא כלל. ונקדים מה שאמרו עוד בסוד המקדש והשראת השכינה.

"ויקחו לי תרומה... ויש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו אמר הקדוש ברוך הוא לישראל מכרתי לכם תורתי כביכול נמכרתי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה, משל למלך שהיה לו בת יחידה בא אחד מן המלכים ונטלה ביקש לילך לו לארצו וליטול לאשתו אמר לו בתי שנתתי לך יחידית היא, לפרוש ממנה איני יכול, לומר לך אל תטלה איני יכול לפי שהיא אשתך אלא זו טובה עשה לי שכל מקום שאתה הולך קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם שאיני יכול להניח את בתי, כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל נתתי לכם את התורה לפרוש הימנה איני יכול, לומר לכם אל תטלוה איני יכול אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו שנאמר ועשו לי מקדש" (שמות רבה תרומה פרשת ל"ג סימן א').

וכך מצינו מפורש יותר בתנא דבי אליהו (פרק י"ז):

"וכיון שקבלו ישראל עול מלכות שמים בשמחה ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע מיד אמר הקב"ה למשה

מתן תורה ובית המקדש

שיאמר לישראל שיעשו לו משכן שנאמר דבר אל בני ישראל וגו' ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם וגו'".

הרי שדימו את קבלת התורה לנישואין והקב"ה לאבי הכלה. אבי הכלה שאינו יכול לפרוש ממנה ומבקש הוא שיעשו לו קיטון אחד שיוכל לגור ביחד עם בתו האהובה וחתנו.

ובדרך זו אמרו עוד:

"ד"א מורשה אל תהי קורא מורשה אלא מאורסה מה חתן זה כל זמן שלא נשא ארוסתו הוא הוה פראדורין לבית חמיו, משנשאה הרי אביה בא אצלה, כך עד שלא נתנה תורה לישראל (שמות י"ט) ומשה עלה אל האלהים, משנתנה תורה אמר הקדוש ברוך הוא למשה ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שמות רבה תרומה פרשה ל"ג סימן ז').

לפני הנישואין הרוצה לראות את המלך ולקבל את פניו אף אם מאורס הוא לבת המלך, עליו מוטל לבקר את המלך בארמונו וזה שכתוב "ומשה עלה אל האלהים", לא כן לאחר הנישואין, המלך הרם והנשא בא לגור אצל ילדיו האהבים, וזה שכתוב "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם".

ושורש הדברים במשנה בתענית (דף כ"ו ע"ב):

"צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לבו, ביום חתנתו – זה מתן תורה, וביום שמחת לבו – זה בנין בית המקדש, שיבנה במהרה בימינו".

מתן תורה בבחינת נישואין היא, ובעקבותיו יום שמחת לבו שהוא בנין בית המקדש, וכשם שהחתן והכלה והשושבינים וכל בני המשפחה ששים ושמחים כל שבעת ימי המשתה בבית חתנות, כך שמח הקב"ה עם בנו חביבו ישראל ועם בתו האהובה התורה הקדושה בבית חתנות שהוא בית המקדש לעולמי עולמים.

מתן תורה ובית המקדש

ולבי אומר לי דכאשר כפה עליהם הקב"ה הר כגיגית היה בזה חופה, או שמא ענני הכבוד שחפפו עליהם במדבר הן המה חופת הנישואין, וכך מצינו בפירוש התפילות והברכות לרבינו יהודה בן יקיר רבו של הרשב"א (עמוד ל"ח):

"ויש לתמוה, מניין לנו שום שרש בעולם למה אנו עושים חופה ומה ראו חכמים לעשות חופה לא לגמר ולא לקנות כרב הונא דאמר חופה קונה. ויש לומר דחופה היא רמז לצל ענני כבוד שעשה הקב"ה לישראל קודם מתן תורה ואחר כך קדשם מיד בהר סיני בתורה ומצות".

וזה שאמרו "וכיון שקבלו ישראל עול מלכות שמים בשמחה" ביום חתונתם "אמר הקב"ה... שיעשו לו משכן... ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" ביום שמחת לבם.

וחתני היקר החביב עלי כבבת עיני הרה"ג ר' בנימין ביינוש נ"י הוסיף לפי דרכנו דלפיכך קרוי המשכן "משכן העדות" (שמות ל"ח כ"א, במדבר א' נ' ושם י' י"א) דתכלית המשכן וסיבתו לוחות העדות, ורק ע"י הלוחות זכינו למשכן והשראת השכינה. (ועיין רש"י בריש פקודי (ל"ח כ"א) שפירש משכן העדות דהמשכן מעיד שהקב"ה מחל על חטא העגל, וכ"ה שם בדעת זקנים, אבל הרמב"ן והאבן עזרא פירשו משכן העדות על שם לוחות העדות שבקודש הקדשים). ועוד הוסיף לדרכנו בביאור התפלה "שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך", דרק ע"י התורה זכינו לביהמ"ק, ודפח"ח.

ומענין לענין באותו הענין, בנוהג שבעולם כאשר החתן והכלה בני הזוג חיים באהבה ואחוה שלום ורעות, תענוג הוא לאב להתארח בביתם ולשהות במחיצתם, אבל כאשר ח"ו אין האהבה שרויה ביניהם ואין זיווגם עולה יפה אין השהיה במחיצתם אלא צער ומפח נפש והאב יעדיף להסתלק מביתם ולהתרחק מקרבתם.

וזה סוד המקדש והשכינה, בנין הבית וחרבנו.

מתן תורה ובית המקדש

**יהי רצון מלפניך שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך
ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמניות.**

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

